

En kvantefysiker går til kamp mod verdens undergang

Peter Høeg: *Effekten af Susan*. Rosinante 2014. 330 sider. 300 kr.

I de tidlige 1990'ere var Peter Høeg en del af en bølge, der genoplivede troen på den fortællende prosa i dansk litteratur. Efter et tiår tegnet af stærke lyrikere markerede Høeg med titler som *Forestilling om det 20. århundrede* og *Fortællinger om natten*, at Baronesse Blixen havde ikke levet forgæves i dette land. At den kulørte fortælling, som favnede fortiden og samtiden og pegede ud i fremtiden ikke var reserveret til den eksotiske magiske realisme som tilflød os fra varmere himmelstrøg, men kunne skrives lige her i Danmark og udgå fra vores eget hjørne af verden. Med *Frøken Smillas fornemmelse for sne* som eksperimenterede med thrilleren, tilført en alvorlig samfundskritik, postkoloniale tematikker og krydret med komplekst videnskabeligt stof, blev Høeg som bekendt også international bestseller. Den massive helgenkåring af Høeg gjorde den efterfølgende korsfæstelse forudsigelig – først kom polemikken om *De måske egnede*, hvor Høeg bl.a. legede med navnesammenfald mellem forfatter og fiktiv hovedperson, og således kickstartedes med Høeg for snart 20 år siden debatten om autofiktion i Danmark, længe før det selvbiografiske tunnelsyn eksploderede i vores hjørne af verden. Med den ujævne po-co roman *Kvinden og aben*, faldt Høeg endeligt fra stjernerne og siden har hans tilbagetrækning fra offentligheden og dedikerede praktisering af tibetansk buddhisme, været genstand for en del latterliggørelse og fulgt af rimelig automatisk bortdømmelse af hans seneste værker (som jeg med skam må melde, at heller ikke jeg fik læst) som slet skjult missionærvirksomhed for det midtjyske Vækstcenter, han er tilknyttet, og som danner ramme om hans åndelige praksis. Nu kommer så en ny thriller fra Høeg, *Effekten af Susan*. Rent dramaturgisk må det være på tide at give manden lidt oprejsning. Her er det måske på sin plads for mig som læser, at bekende mit eget begrænsede perspektiv, i disse tider, hvor det diskuteres så livligt, hvem der har de rette kropslige erfaringer til at anmelde hvilke forfatterskaber. Jeg er nemlig ikke god til thrillere. Jeg elsker en god krimi, er ikke for fin

til fantasy og sentimentale tv-serier. Jeg tør ikke gå på toilettet alene, hvis jeg har set en David Lynch-film eller læst hvad som helst, hvor der er spøgelse med. Men jeg bliver meget sjældent revet med af spændingslitteratur eller -film og jeg sover aldrig bedre, end under en god biljagt. Men jeg var på den anden side glad for *Frøken Smilla* – der var nemlig også noget til mig i den bog.

At Høeg med *Effekten af Susan* tager depechen op fra *Frøken Smillas fornemmelse for sne*, er vanskeligt at ignorere. Bogens format, dens anseelige tykkelse, de tilpas ensartede korte kapitler, det midnatsblå omslag, som er gennemskåret af et koordinatsystem og prydet af ubestemmelige figurer, der illuderer seriøsitet og videnskab, men helt domineret af forfatternavn og titel i klare, lysende typer skrider international thriller, kioskbasket, lufthavnslekture med naturvidenskabeligt stof til eftertanke.

Bogens fortæller og hovedperson, Susan Svendsen, er som Smilla en stærk kvinde, med naturvidenskabelig power og præcision, der mere eller mindre vrangvilligt kastes ud i detektivens rolle og suverænt optrævler et fordækt komplot, som viser sig langt mere vidtrækkende, infamt og frygteligt end hun, trods sin sobre skepsis over for alle tilværelsens fænomener, kunne have forestillet sig. Hvor *Smillas* fortæller forankrede sin beretning i betragtninger over sne og is, falder Susan tilbage på beskrivelser hentet fra fysikken. Som også Smilla, besidder den 43-årige, prominente kvantefysiker Susan samtidig en let mystisk seksuel tiltrækningskraft, ikke mindst på yngre mænd, og clouet i historien om Susan, titlens "effekt", er en særlig empatisk gave som hun besidder. Hun fremkalder oprigtighed hos andre mennesker, hvilket giver hende en række fordele i omgangen med folk og fæ, bl.a. når hemmeligheder skal frem. Susan er desuden gift med den feterede komponist Laban, som givetvis også har nogle særlige energifelter omkring sig, og mor til de 16-årige tvillinger Thit og Harald, og når hele familien er samlet og spiller sine kort rigtigt, er effekten så godt som uovervindelig. Det er naturligvis denne effekt, der trækker Susan ind i plottet – og som sætter hende og familien i stand til at optrævle og overvinde usandsynlige forviklinger og brutale kom-

plotter på stribe. Familien Svendsen, som er kommet i en slem knibe i Indien, bliver af en fordækt embedsmandstypen, Thorkild Hegn, bragt på sporet af en hemmeligholdt, og for nylig nedlagt, statslig tænketank, "fremtidskommissionen", bestående af en række individer med særlige prognostiske evner, som i fælleskab har forudsagt alt fra jordskredsvalget i 73 til Watergate og p-pillen. Hegn vil redde familien fra at tilbringe tyve år i indiske fængsler, mod at Susan lokker referaterne fra de sidste af kommissionens møder ud af medlemmerne, som har tilbageholdt dem, da disse angiveligt kommer med nogle afgørende, og meget mørke forudsigelser vedrørende den vestlige civilisations fremtid. Så sprængfarlige, viser det sig, at den ene efter den anden af kommissionens medlemmer brutalt myrdes af ukendte kræfter, sideløbende med Susans forsøg på at indhente den ønskede information. Uden at skulle gå i plotspoiler-detajler, kan jeg afsløre så meget som, at der viser sig uhellige alliancer på kryds og tværs i det danske samfunds elite, og at nogen har tænkt sig at stikke af fra den katastrofale regning for 50 års hæmningsløs vækstideologi og lade pøblen i stikken.

Den postkoloniale kritik af det danske samfund som *Smilla* artikulerede, og som i *Kvinden og aben* bredtes ud til hele den vestlige civilisation, og måske nok tabte i kompleksiteten i den proces, er i *Effekten af Susan* tilbage på dansk grund, men i en form som er tilpasset vores aktuelle globale angstscenarier. Qua den appetitlige kobling af kvantefysik og menneskelig empati som bogen opstiller, kunne man med et højaktuelt teoretisk buzzword næsten fristes til at kalde dens ærinde for "økokritisk" – og så er døren åben for at indlemme Høeg i den aktuelle bølge af engageret samtidslitteratur fra Asta Olivia Nordenhof til Theis Ørntoft – vindene i dansk litteratur blæser netop bort fra autofiktivt navlepilleri og i retning af økopoetik og mellem menneskeligt engagement.

Og hvorfor ikke, kunne man spørge? Peter Høeg har altid har været på forkant. Ikke kun i forhold til omtalte autofiktionsbølge, som kom til at præge skandinavisk litteratur massivt i de sene 90'erne og 00'erne. Tag bare *Smilla*, hvor han tog grundigt fat på de postkoloniale problematikker omkring Danmarks forhold til Grønland, 15 år før Mette Moestrup, Lars Skinnebach og en

delegation af elever fra forfatterskolen rejste til Grønland og genopdagede Danmarks mørke kolonialistiske fortid og ikke mindst vores hvidhedsblinde, strukturelt racistiske nutid. Og der er unægtelig en ikke ubetydelig filosofisk korrespondens mellem den zenfilosofi Høeg bekender sig til og som i en underspillet version kommer til orde gennem *Effekten af Susan* og så de nymaterialistiske teoretiske strømninger, som ofte bringes i spil i forbindelse med den unge litteratur som engagerer sig i f.eks. klimakrisen. Begge vil nedbryde den grundlæggende modsætning mellem stof og tanke, krop og bevidsthed, som vores post-cartesianske verdensopfattelse er så præget af. Og kvantefysikkens poetiske vokabularium, ikke mindst Niels Bohrs, hvis arv Høeg lader sin hovedperson være kraftigt rundet af, strømmer også gennem en nymaterialistisk tænker som amerikanske Karen Barads skrifter, jf. bare undertitlen på Barads hovedværk *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Denne gren af fysikken beskæftiger sig netop med de store paradokser, med sammenblanding af stof og tanke, hvor kroneksemplet udgøres af lysets dobbelte karakter, lys er både bølger og partikler, skønt de to fremtrædelsesformer i den klassiske fysik udelukker hinanden. Barad udgår netop fra den teoretiske fysik og er krydset ind på filosofiens område via feministisk teori og hendes begreb om *agential realism* kunne sagtens forenes med Susan Svendens udgave af kvantefysikken, om end Susan tilføjer en sentimentaliserende besjæling af fysikken: "Lys er i virkeligheden et kærtegn", hvilket måske nok er et skridt længere, end Barad ville gå.

Alligevel er der mange grunde til, at jeg ikke umiddelbart ser Høeg blive optaget i den nye, engagerede, litterære avantgarde. Vigtigst er det nok, at mens der sker en hel masse i Høegs tætpakkede plot, sker der kunstnerisk knap så meget. Høeg skriver fermt. Den sproglige overflade er nøgtern, korte sætninger opridses konkrete sagsforhold, og ind i mellem varieres med mere essayistiske indslag hvor Susan forsøger at sætte begivenhederne i kvantefysisk perspektiv. De smukkeste passager er, i min læsning (meget apropos den med læserens kropslige erfaringer, her kan jeg nemlig selv være med), dem hvor Susan reflekterer

over moderskabet og børnenes løsrivelsesproces fra forældrene. Høeg rammer med en fin skarphed den kombination af altopslugende besættelse og fremmedgørelse man som forælder betragter sit afkom med, når det handler – og lever – på egen hånd. Og her klinger fysikvokabulariet for det meste rent: “De fleste naturlove kan formuleres som energetiske ligevægte. Den, der får et barn, modtager en nøje afstemt balance af kærlighed og frygt for at miste. Den der får tvillinger får dobbelt. På begge sider af lighedstegnet.” Men alt for ofte bliver sproget alligevel løst og overalt er det blottet for den slags stilistiske krumspring, der kunne have gjort den sproglige oplevelse mere interessant, men samtidig have sat en kæp i hjulet, når bogen skal oversættes til 33 sprog.

Engang for mange år siden hørte jeg Høeg interviewet på bogmessen. Jeg husker ikke længere hvilken roman de talte om, men interviewerens var tydeligt benovet over de videnskabelige indslag i bogen, og spurgte ind til forfatterens researcharbejde. Til dette spørgsmål smilede Høeg beskedent, og sammenlignede sin teknik med tegnerne af Anders And bladene, som, når de skal tegne en murstensmur, bare tegner et par klynger med to-tre mursten hist og her på muren, der ellers bare gengives som en lyserød flade, men som af tegneserielæseren alligevel opfattes som en hel mur. På samme måde, hævdede Høeg, havde han læst lidt hist og her og proppet det ind på strategiske steder, og så fremstod det som om han vidste alt om geologi eller hvilket felt som helst. Det er bestemt en ærlig sag, og lignende teknikker ligger helt sikkert bag megen stor prosa, men jeg blev alligevel mindet om det på en uheldig måde, under læsningen af *Effekten af Susan*. Fordi der er så få og små udsving i den sproglige overflade, der er ingen spræl eller overraskelser, bare de tre kvantefysiske mursten proppet ind i Susans ellers lige-ud-landevejen sprog. F.eks. har kastanjerne på H.C. Andersens Boulevard i Susans gengivelse “retning mod at springe ud” og når en samling af minder på proust’sk vis kaldes fremlyslevende for hende, taler hun ikke om madeleinekager dyppet i lindete, men om en “erindringskvant”. Ind imellem reflekterer hun over fysikkens spørgsmål motiveret af begivenheder i handlingen, som i den

morsomme beskrivelse af croissantbagingens kunst som en principielt umulig fysisk proces, helt på linje med alle kvantefysikkens paradokser, men relationen mellem refleksion og historie er ofte tynd og på sætningsniveau er det minimalt hvad de [kvante]fysiske omskrivninger tilfører de enkelte udsagn, f. eks.: “Der er nåde i søvnen. Det er en dyb humanfysiologisk lov-mæssighed at hvis man er træt nok, så rydder søvnen al angst af bordet.” Det naturvidenskabelige vokabularium virker umiddelbart friskt, og tjener det formål at karakterisere Susan, men det bliver snart påklistret, som smurt tyndt ud over et normalsprog uden skarphed. Når, f.eks. datteren Thits smil ifølge Susan går, ikke gennem marv og ben, men gennem “væv og knogler”, demonstreres også hvordan Høegs sprog er løst i fugerne. Oftest taler vi vel om at lyd eller evt. vejrlig går gennem marv og ben. At det her er et smil, der gør det, kunne nok have sine litterære pointer, men den “naturvidenskabelige” udgave af idiomet er ikke mere eksakt, den peger ikke noget ud, som ikke er umiddelbart hørligt i det oprindelige udtryk og frem for alt bringer det mig ikke tættere på at se Thits smil for mig, eller mærke effekten af det. Jeg forstår faktisk ikke rigtig hvad Høeg, med Susan, forsøger at fortælle mig her. Og når det naturvidenskabelige sprog hverken skaber stærke billeder eller nye vinkler, så bliver det mest en form for pseudovidenskabelig staffage.

Heri er en væsentlig forskel til den litteratur, der ellers har fået prædikatet økopoetisk og til de økokritiske teoretiske strømninger, jeg berørte tidligere. I dem ligger en analyse af menneskehedens situation, som frem for alt prøver at transcendere det blindt antropocentriske perspektiv, som gennemsyrrer vores måde at anskue verden på, og i den sammenhæng er det, at Høegs samfundsanalyse lander lidt tungt, fordi den nok postulerer alverdens kompleksitet i de kvantefysiske potpourriposer der er strøet rundt omkring i teksten, men ikke praktiserer den. Centralperspektivet er nemlig fuldstændigt gennemført i bogen, og kronologien følges slavisk. Selv brugen af flash backs er forbavsende kontrolleret og hele tiden tages læseren i hånden, så begivenhedernes ordning i tid er fuldstændig klar. Her er ingen Svend Åge Madsen’sk leg med kvantespring og virtualiteter, som det kvantefysiske

stof ellers, om noget, lægger op til.

Det kan godt være, det i *Effekten* hævdes at "Problemet ikke er udenfor os. Problemet er os" og "der er ingen fjender mere, det er umuligt at skyde ansvaret fra sig", men kompositionen understøtter ikke disse udsagn. Susan og hendes familie er centrum for historien, deres perspektiv relativiseres aldrig, de klarer ærterne til UG med kryds og slange, og når de handler forkert eller umoralsk gør de det på den mest charmerende og vindende facon. Susan påstår godt nok undervejs, at familien Svendsen er dysfunktionel og ved fortællingens begyndelse er på randen af et sammenbrud – skilsmissemis er aftalt. Hun hævder også at tvillingerne gennem hele opvæksten på en gang er blevet overbeskyttede og svigtede, men det viser sig ingen steder i historien. Familien agerer fejlfrit sammen og klarer de mest utrolige udfordringer, de 16-årige tvillinger er snarrådige individualister, der bestemt ikke savner initiativ eller lader sig slå ud af et bestialsk mord, et ondt elitært komplot, eller den sikre forudsigelse af civilisationens nært forestående sammenbrud. Hvad kompositionen demonstrerer er snarere det problematiske i netop denne form for hævde af kollektiv skyld, som den tyske filosof Hannah Arendt påpeger i "Collective Responsibility": "Hvor alle er skyldige, er ingen skyldige; kollektive bekendelser er det bedst mulige forsvar mod afsløringen af gerningsmænd og selve forbrydelsens omfang den bedste undskyldning for ikke at handle." (Hannah Arendt: *Responsibility and Judgment*, New York: 2003. Min oversættelse.).

Den franske filosof Jaques Rancière hævder, at kunsten kan agere politisk i den udstrækning den giver en stemme, til dem eller det, der ikke tidligere har haft en stemme. Meget af den litteratur, jeg i dag opfatter som engageret eller politisk, gør netop det. Yahya Hassen giver stemme til en muslimsk underklasse i Danmark, som er fanget i en skruestik mellem vidt forskellige kulturelle identitetsformer, der bekrieger hinanden. En digter som Christina Hagen forsøger i *Boyfrind* at give stemme til dem der hverken kan stave korrekt eller udtrykke sig formfuldent. I *Kvinden og aben* ville Peter Høeg give dyrene en stemme, men denne forblev præget af en sentimental, naturroman-

tisk og meget menneskelig røst. Der var ikke meget mørk økologi over den bog, som den der efterstræbes i f. eks. Theis Ørntofts *Digte 2014*, hvor menneskets perspektiv forsøges transcenderet. *Effekten af Susan* dumper til samme prøve. Hvem giver den stemme til? Bogens udgangspunkt er en smagfuld, men bestemt ikke nyskabende, alliance mellem naturvidenskaberne i deres mest filosofiske hjørne, hvor de tangerer det zen-filosofiske og så de klassiske, skønne kunster: kompositionsmusik, Bournonville-ballet og den slags. Men den bilder sig samtidig ind, at være på folkets side. Værst afslører bogen sit selvførelskede og kulturelt elitære udgangspunkt, da Susan på et tidspunkt lidt henkastet gyser over sin proletarbaggrund, som hun hele livet har søgt at undslippe. Hvori denne proletariskhed består, er mig komplet ubegribeligt. Læsere forventes at tro på, at Susan er flov over at være proletar, skønt hun er ud af en usandsynlig selvbevidst bohemefamilie, som regnes blandt samfundets spidser. Hendes mor er tidligere balletstjerne og nu hjørnestenen i den kongelige balletskole, og nok har hun prioriteret dansen over sit barn, som hun har forsømt og sendt på forvaringsanstalt da hun var teenager, men det bliver hverken hun eller Susan proletarer af. Snarere styrker det den kulturelle kapital, boheme-faktoren, ligesom den officielle løgnehistorie om faderen, at han var en eksotisk sigøjnermusiker, der var draget ud på Europas landeveje igen, gør det (og afsløringen af faderen som international superkapitalist og teknisk højtbegavet våbenproducent lugter heller ikke meget af proletar). I romanen har Susan nok været et stakels barn, og denne situation har hun arbejdet sig ud af via sit særlige talent og sin passion for fysikken, men kulturel kapital har hun aldrig savnet, og proletar har hun aldrig været. Der er en forløren frelsthed på spil her, som er svær at tilgive, når man først har set sig gal på den.

Tilbage står så plottet. Det er effektivt skåret. Det kan godt gå hen og blive usandsynligt ind i mellem, men ikke på nogen særlig original eller kvantefysisk spidsfindig måde, der blotter virkelighedens usikre grund. Sammenligner man med hvordan en prosaist som Pia Juul er i stand til at demonstrere virtualiteten i verden, virker Høegs objektivisme utrolig endimen-

sionel. I novelle efter novelle viser Juul, hvordan det er perspektivet, fortællerens flygtige indstilling til det fortalte, som afgør begivenhedernes orden og vægt og dermed afgør begivenhederne selv, selve historiens virkelighed. Sådanne kompleksiteter er ikke på spil her. Det kan godt være lidt svært at holde alle de magtfulde, elegante og åleglatte repræsentanter for samfundseliten ude fra hinanden. Min egen læsning lettedes da jeg, associerende fra udenrigsministerens navn ("Falck-Hansen") begyndte at tænke på alle de mandlige af slagsen, som inkarnerede af skuespilleren Bjørn Watt-Boolsen, den rødmosse kapitalistkurk fra Olsenbanden-filmene. Han er også både departementschef, baron, storkapitalist og våbenattaché og hedder Bang-Johansen og Holm-Hansen og von Löwenvold i forskellige film, men er i bund og grund altid den samme – en knusende arrogant repræsentant for samfundets korrupte elite og dens inderlige ligegyldighed over for ethvert medlem af pøblen, som han kun glimtvist orker at dække over med et belevent minespil. Sådan er de allesammen i *Effekten af Susan*, og det er ikke noget at grine ad.

Er man, som jeg, opvokset med venstrefløjens verdensbillede, vil man måske genkende den internationale kapitalistiske blodsugerliga, som optræder i karikeret form i bl.a Claus Deleurans tegneserier, men som for mange på venstrefløjen i 1970'erne og 80'erne faktisk var et reelt fjendebillede. Det var en sammensværgelse af onde mennesker, som efterstræbte verdensherredømmet og trak de demokratisk valgte politikere rundt ved næsen – således at disse, stik imod folkets bedste, beskyttede kapitalens interesser og den skånselsløse udbytning af proletariatet. Analysen er sådan set ikke mindre plausibel i dag – snarere tværtimod – kapitalismekritik har aldrig været mere presserende – det komiske er forestillingen om den bevidst forbryderiske og skruppelløse bande af samfundsspidser, der holder alle os andre for nar – og som med et jerngreb fastholder proletariatet i den falske bevidsthed, så det intet ondt aner.

Således bliver *Effekten af Susan* en opdateret version af *Olsenbanden går i krig* fra 1978, hvor Egon Olsen afslører hemmelige EF-planer, som går helt op til højeste sted, om at sælge Danmarks land og

omdanne det til Daisy Land, et rekreativt campingområde for resten af fællesmarkedets borgere. Men hvor man i den brede befolkning i 1978 var lidt utryg ved EF og alle de tyskere der købte sommerhuse ved Vestkysten, er vi i 2014 konfronteret med klimakrise, politikerlede, udhulning af de nationale demokratier og en voksende trussel om civilisatorisk sammenbrud som er blevet så presserende at den trænger ud overalt, selv i populærkulturens kringelkroge. Og Høegs thriller er virkelig behændigt tilpasset de trusler vores aktuelle globale situation er svangre med. Således er Danmark ikke længere værd at sælge, landets elite har derimod, under det filantropiske dække at ville sikre naturbeskyttelse, købt en S tillehavsø, hvortil de 4000 vigtigste borgere ved det nært forestående sammenbrud skal evakueres i overensstemmelse med hemmelige planer, der går mere end 40 år tilbage, mens resten af befolkningen så kan blive hængende og slå indbyrdes efter forgodtbefindende, indtil den atomare istid indtager den nordlige halvkugle og udsletter alt liv.

Der er en vigtig samfundskritik på færde i Høegs seneste thriller, men fordi den ikke rigtig gør ondt på nogen, men i stedet breder et kollektivt ansvar ud over os alle sammen, bliver jeg bare mere og mere irriteret under læsningen. Romanens punchline ligner det, der kommer frem på bundlinjen i andre politiske romaner fra de sidste par år, f. eks. Kaspar Colling Niensens *Den danske borgerkrig 2018-24* og Lone Aburas' *Politisk roman: Det er helt galt her i verden, snart bryder hele lortet sammen om ørene på os. Så gør dog noget!*

Det er jo alt sammen rigtig nok, og vi ved det godt, men det er stadig lige let at sætte sig selv i det rette lys. Jeg hører ingen anden stemme end min egen eller evt. min venstresnoede søndagsavis-kroniks stemme. Der for megen staffage og det bliver forløjet i formen. Jeg kan bare ikke rigtig lade mig belære af en James Bond-film, hvor gerne jeg end vil købe budskabet om at hele verdens redning skal findes i kærlighed og varme mellem mennesker, som fysisk fænomen.

Solveig Daugaard, f.

Ph.d. stipendiat ved Linköping Universitet.